

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Харчова промисловість Тернопільської області є стратегічно важливою галуззю регіону, пріоритетне значення якої в останні роки постійно зростає. В господарському комплексі області, базуючись на раціональному використанні її природного, виробничого науково-технічного, інтелектуального потенціалу та вигідно геополітичного розташування, харчова і переробна промисловість відіграє визначну структуро формуючу функцію і являє собою одну із провідних галузей, яка повинна не лише задовольнити потреби населення регіону в продовольстві, а й бути важливим джерелом формування бюджету області. За обсягами виробництва продукції харчової промисловості частка Тернопільської області в загальнодержавному виробництві протягом останніх років залишалася стабільною і складала 1,7-2,0% (табл. 1).

В галузі функціонувало 289 підприємств різних форм власності і господарювання, з них: 7,3% – підприємства державного сектора, 70,6% – підприємства колективної форми власності, 22,1% – приватні підприємства. Чисельність працівників галузі в регіоні у 2002 р. склала 18,7 тис. осіб, що в порівнянні з 2000 р. становило 92,1%. Ними було вироблено продукції на суму 668,8 млн. грн., що складало 53,3% від обсягу промислового виробництва в регіоні.

Слід зазначити, що протягом останніх років (2000-2002 рр.) позитивної динаміки змін обсягів виробництва продукції не спостерігалось, якщо у 2001 р. в області збільшення виробництва продукції проти 2000 р. склало 46,2%, то у 2002 р. спостерігається зменшення цього показника на 5,1% проти рівня 2001 р., аналогічна тенденція за зазначений період спостерігається і стосовно частки продукції харчової промисловості у промисловості області (табл. 2.19.1).

У 2002 р. на область припадало 6,5% загальнодержавного виробництва цукру-піску, 3,6% – м'яса, 3,4% – тваринного масла, 5,0% - безалкогольних напоїв і 22,0% – спирту етилового з харчової сировини.

Таблиця 1

Основні показники розвитку харчової промисловості
Тернопільської області по роках

Показник	2000	2001	2002
Виробництво продукції в діючих цінах відповідних років, млн. грн.	482,2	704,9	668,8
У % до попереднього року	-	146,2	94,9
Частка продукції галузі у промисловості області, %	47,8	55,8	53,3
Частка продукції галузі області у продукції галузі України, %	1,7	2,0	1,7
Чисельність працівників, тис. осіб	20,3	20,2	18,7

В структурі виробництва найбільшу питому вагу мають м'ясна (23,9%) та молочна (16,5%) промисловість, виробництво етилового спирту із зброджувальних матеріалів (18,9%) та виробництво цукру (11,9%).

Харчову і переробну промисловість області представляють 289 підприємств. Із них 9 цукрових заводів (у містах Борщів, Бучач, Збараж, Ланівці, Козова, Кременець, Хоростків, Чортків та в селищі Велика Березовиця). Найпотужніші з них – Чортківський, Кременецький, Хоростківський цукрові заводи.

Спиртову галузь області представляють 15 підприємств, потужності яких дозволяють виробляти за рік понад 6 млн. дал. спирту. До найбільших відносяться Борщівський, Заліщицький, Марилівський, Новосілківський та Бучацький спиртзаводи.

Молокопереробний комплекс області складається з 25 молокопереробних підприємств, які виробляють масло, сири, свіжомолочні продукти, сухе знежирене молоко. Найбільшими підприємствами цієї галузі є Тернопільський молокозавод, Чортківський, Бучацький, Борщівський сирзаводи, Шумський, Хоростківський та Підгаєцький маслосирзаводи.

Річний обсяг виробництва масла тваринного на цих підприємствах – понад 4 тис. тонн, сирів жирних – 4 тис. тонн та цільномолочної продукції – 20 тис. тонн.

М'ясна промисловість представлена м'ясопереробними підприємствами, розташованими в Тернополі та Чорткові. Річний обсяг виробництва м'яса – 12 тис. тонн, ковбасних виробів – 7 тис. тонн.

Підприємства плодоовочеконсервної галузі функціонують в Тернополі, Заліщиках, Бережанах, смт. Мельниця-Подільська і Скала-Подільська, а тютюново-махоркової – в Монастириській та Кременці.

Сприятливі ґрунтово-кліматичні умови і значна кількість трудових ресурсів є базою для вирощування різноманітних сільськогосподарських культур, виробництво яких поступово збільшувалось протягом останніх років (2000-2002 рр.). Так, значне зростання спостерігається по зерновим, м'ясу, молоку, яйцям.

Такий стан справ в сільському господарстві зумовив збільшення обсягів виробництва і продукції харчової промисловості у 2002 р. проти 2000 р. по наступних продуктах: м'ясу (вкл. субпродукти I категорії) – на 20,6%, сирам жирним – на 11,9%, продукції з незбираного молока – в 2,4 рази (табл. 2).

Виробництво цукрових буряків, незважаючи на значні площі та найвищу їх врожайність у центральних районах області, яка є значно вищою, ніж у середньому по Україні, лишилося на рівні 2000 р. Проте виробництво цукру-піску за зазначений період скоротилося в 1,4 рази.

Структурно-динамічні зрушення в розвитку галузі за період 1995-2002 рр. характеризуються наступними даними. Виробництво м'яса (вкл. субпродукти I категорії) скоротилось в 1,4 рази, тваринного масла – в 2,0 рази, борошна – в 1,7 рази, круп – в 1,4 рази, хліба і хлібобулочних виробів – 2,3 рази, макаронних виробів – в 7,6 рази, цукру-піску – в 2,3 рази, олії – в 5,0 разів, консервів – в 2,8 рази, кондитерських виробів – в 1,3 рази, горілки і лікєро-горілочаних виробів – в 3,8 рази, цигарок та сигарет – в 3,5 рази.

Таблиця 2

Обсяг і питома вага виробництва продукції харчової промисловості
Тернопільської області в натуральному виразі по раках

Вид товару	Одиниця виміру	1995		2000		2001		2002	
		Всього	% до України	Всього	% до України	Всього	% до України	Всього	% до України
М'ясо (включаючи субпродукти і категорії)	тис. т	22,2	2,3	13,6	3,4	10,8	3,3	16,4	3,6
Ковбасні вироби	тис. т	4,5	1,6	7,4	4,2	7,8	4,7	6,7	3,2
Тваринне масло	тис. т	8,9	4,0	4,5	3,3	5,8	3,7	4,4	3,4
Жирні сири (включаючи бринзу)	тис. т	4,6	6,3	4,2	6,2	4,8	4,6	4,7	3,7
Продукція з незбираного молока	тис. т	20,5	1,6	8,7	1,2	13,8	1,4	21,3	1,8
Борошно	тис. т	169,7	3,2	125,6	4,1	108,3	3,6	100,7	3,4
Крупи	тис. т	9,3	1,7	8,9	3,0	5,1	1,7	6,5	2,2
Хліб і хлібобулочні продукти	тис. т	46,0	1,1	20,2	0,8	18,8	0,8	19,7	0,8
Макаронні вироби	тис. т	3,8	1,7	2,2	1,9	0,8	0,7	0,5	0,4
Цукор-пісок	тис. т	238,9	6,1	152,5	8,6	154,1	7,9	105,7	6,5
Олія	тис. т	0,5	0,1	0,1	0,01	0,2	0,02	0,1	0,01
Консерви	муб	22,1	1,5	8,4	0,7	8,8	0,6	8,0	0,5
Кондитерські вироби	тис. т	3,5	1,1	2,6	0,4	2,7	0,4	2,8	0,4
Спирт етиловий з харчової сировини	тис. дал.	6581	10,6	3836	18,8	5073	19,2	6246	22,0
Горілка і лікєро-горілчані вироби	тис. дал.	1678	4,5	303	1,5	170	0,8	441	1,9
Коньяки	тис. дал.	-	-	-	-	-	-	-	-
Вино виноградне	тис. дал.	-	-	-	-	-	-	4	0,02
Вино плодоягідне	тис. дал.	7	0,1	25	0,8	34	1,5	18	0,6
Шампанське	тис. дал.	-	-	-	-	-	-	-	-
Пиво	тис. дал.	1386	2,0	1397	1,3	1296	1,0	1344	0,9
Безалкогольні напої	тис. дал.	364	1,0	368	0,6	376	6,8	397	5,0
Мінеральні води	тис. дал.	620	3,8	1376	2,8	1604	2,5	1661	2,0
Тютюн ферментований	т					2563		2496	
Цигарки та сигарети	млн. шт	1063	2,2	287	0,5	438	0,6	304	0,4

За зазначений період позитивну динаміку мало виробництво: ковбасних виробів – в 1,5 рази, вина плодючого – в 2,6 рази, мінеральних вод – 2,7 рази, сирів жирних (вкл. бринзу) – на 2,2%, продукції з незбираного молока – на 3,9%, а також налагоджено випуск вина виноградного.

В харчовій промисловості Тернопільської області задіяно 22,4 % основних промислово-виробничих фондів, майже половина яких (42,1%) повністю зношені та підлягають ліквідації. Вартість основних засобів харчової промисловості області складає близько 640,8 млн. грн. на кінець 2002 р., або 2,5% загальної вартості основних виробничих фондів харчової промисловості України. Особливістю наявного промислового потенціалу галузі є його недостатня технологічна гнучкість та низький інноваційний рівень.

За останні три роки спостерігається позитивна динаміка надходження інвестицій у основний капітал в харчовій промисловості: з 25,7 млн. грн. у 2000 р. до 36,3 млн. грн. у 2002 р., хоча їх нинішня частка в загальнодержавному обсязі інвестицій харчової галузі залишається на досить низькому рівні – 1,2-1,5%.

Основним джерелом інвестицій в основний капітал є власні кошти підприємств, тоді як кошти державного бюджету були незначними. У технологічній структурі капітальних вкладень переважають витрати на придбання машин, обладнання та устаткування, впровадження прогресивних технологічних процесів, реконструкцію та технічне переоснащення діючих підприємств.

Аналіз фінансового стану підприємств, що звітували про результати господарської діяльності, свідчить, що чистий дохід (виручка) від реалізації продукції у 2002 р. склав 783,8 млн. грн., в структурі якого найбільша частка – 76,6% припадає на колективні підприємства. В цілому харчові підприємства області різних форм власності і господарювання у 2002 р. спрацювали збитково, за виключенням підприємств державного сектора, чистий прибуток яких склав 1,2 млн. грн. (табл. 3).

Таблиця 3

Фінансові показники підприємств харчової промисловості різних форм власності Тернопільської області за 2002 р.

Показник	Всього	В тому числі					Інших форм власності	Із загального підсумку приватизовані підприємства
		державний сектор	колективних	з них:		приватних		
				спільних	акціонерних товариств			
Кількість підприємств, які звітували по фінансовій звітності (на кінець звіт. періоду, одиниць)	289	21	204	7	56	64	0	49
Основні засоби (залишкова вартість) (на кінець звіт. періоду, тис. грн.)	346093,2	87689,5	256144,3	12777,7	134717,3	2259,4	0,0	110651,4
Оборотні активи (на кінець звіт. періоду, тис. грн.)	407307,2	64655,8	337639,2	5695,4	195720,5	5012,2	0,0	119768,4
Дебіторська заборгованість (на кінець звіт. періоду, тис. грн.)	215379,0	30928,6	181429,3	2773,6	122409,5	3021,1	0,0	77493,0
Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом (на кінець звіт. періоду, тис. грн.)	9994,2	2429,7	7405,3	97,6	4391,2	159,2	0,0	2653,3
Кредиторська заборгованість (на кінець звіт. періоду, тис. грн.)	342503,4	23322,3	314591,9	1968,3	198218,4	4589,2	0,0	112036,4
Поточні зобов'язання за рахунками з бюджетом (на кінець звіт. періоду, тис. грн.)	20684,0	3694,2	16819,5	143,6	9718,5	170,3	0,0	4628,1
Чистий доход (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (тис. грн.)	783761,1	167363,9	600106,2	13955,9	293747,7	16291,0	0,0	171315,7
Інші операційні доходи (тис. грн.)	127996,4	28589,6	99394,2	406,4	61344,7	12,6	0,0	37139,8
Операційні витрати (тис. грн.)	919776,2	187268,6	716053,0	14771,5	371788,8	16454,4	0,0	211057,3
Інші звичайні доходи та витрати (тис. грн.)	-6998,1	-2404,4	-4521,9	-738,4	144,5	-71,8	0,0	-1021,2
Надзвичайні доходи та витрати (тис. грн.)	-246,2	-150,6	-94,5	0,0	-65,1	-1,1	0,0	-65,1
Фінансові результати від операційної діяльності (тис. грн.)	-8018,7	8684,7	-16552,6	-409,2	-16696,4	-150,8	0,0	2601,8
Фінансові результати від звичайної діяльності по оподаткуванню (тис. грн.)	-15016,8	6280,3	-21074,5	-1147,6	-16551,9	-222,6	0,0	-3623,0
Чистий прибуток (тис. грн.)	-24366,0	11,58,8	-25269,1	-1147,6	-19419,8	-255,7	0,0	-5327,5

Проведений SWOT-аналіз дозволив визначити сильні і слабкі сторони, а також можливості і загрози, які необхідно враховувати для визначення стратегічних пріоритетів перспективного розвитку харчової промисловості в даному регіоні.

Серед *сильних* сторін галузі в регіоні можна виділити: наявність виробничих потужностей, необхідних для прискорення темпів зростання виробництва продукції харчової промисловості, досить сприятливі природно-кліматичні умови, родючі землі та значне лісове господарство, що сприяє власному виробництву основних продуктів харчування, розвинене сільське господарство.

Серед *слабких* сторін галузі необхідно виділити: відсутність довгострокових регіональних програм розвитку промисловості області, велика кількість нерентабельних та збиткових підприємств з високим ступенем морально застарілого та фізично зношеня обладнання, відсутність на підприємствах коштів на технічне оновлення, недосконалість виробничої структури галузі, незадовільне залучення інвестицій, недостатнє забезпечення галузі сировинними ресурсами при значному недовантаженні виробничих потужностей, нерегульованість ринку агропромислової продукції.

Слід зазначити, що Тернопільська область знаходиться на одному з останніх місць по соціально-економічному розвитку регіону з найнижчою середньою заробітною платою, високим рівнем безробіття, соціальними показниками, що штучно стримує попит на продукцію харчової промисловості і є чинником, який уповільнює її розвиток.

Основними *загрозами* харчової промисловості регіону є: різке падіння доходів домогосподарств та зменшення попиту на окремі види харчових продуктів внаслідок низької купівельної спроможності населення, неконкурентоспроможність окремих видів харчових продуктів, недосконалість системи збуту продовольчої продукції, нерозвиненість ринкової інфраструктури, що створює ризики до немотивованого підвищення

цін, складний фінансовий стан підприємств, що може призвести до їх банкрутства, а також загальна збитковість підприємств незалежно від форм власності і господарювання, що унеможлиблює формування такої матеріально-технічної бази, яка б відповідала сучасним світовим вимогам.

Серед *можливостей* галузі в регіоні можна виділити: наявність високотехнологічних галузей та потужних машинобудівних підприємств, спроможних здійснити технічне оновлення галузі, можливість збільшення обсягів виробництва продуктів харчування через збалансованість розвитку АПК в цілому та збільшення виробництва основних видів сільськогосподарської продукції; вигідне місце розташування регіону з розвинутою системою транспортних мереж, достатні трудові ресурси.

Стратегічною ціллю розвитку харчової промисловості Тернопільської області є формування такої структури випуску конкурентоспроможної харчової продукції, яка відповідала б потребам ринку, збалансованості та ефективному завантаженню виробничих потужностей, спиралася б на використання, головним чином, власних продовольчих ресурсів для насичення внутрішнього ринку та формування експортного потенціалу галузі при прискореному розвитку м'ясної, молочної, спиртової та цукрової промисловості.

Відповідно до поставленої мети основними завданнями в харчовій промисловості Тернопільської області є: стабілізація та нарощування обсягів виробництва харчових продуктів, досягнення рекомендованих норм споживання продуктів харчування населенням регіону, гармонізація та оптимізація пропорцій в складових АПК (обслуговуючих галузях, переробних потужностях, складських приміщеннях та транспорту), поліпшення фінансового стану, пожвавлення інвестиційної діяльності, оновлення та зміцнення матеріально-технічної бази за рахунок використання засобів переважно вітчизняного виробництва, розвиток інтегрованих виробничих структур, в першу чергу, м'ясній та молочній промисловості, підвищення якості та конкурентоспроможності продукції та розширення її

експорту, вирішення питань фінансово-кредитного забезпечення підприємств галузі, подальший розвиток ринків сільськогосподарських продуктів за рахунок підвищення платоспроможності населення, впровадження екологічно чистих та ресурсозберігаючих сучасних технологій.

Вирішення поставлених завдань сприятиме досягненню наступних прогнозованих показників розвитку Тернопільської області на період 2005-2015 років (табл. 4).

Таблиця 4

Прогнозовані показники розвитку харчової промисловості
Тернопільської області по роках

Показник	2005		2010		2015	
	I	II	I	II	I	II
Виробництво продукції, млн. грн.	724,6	766,5	758,6	1045,0	1049,3	1576,1
У % до попереднього періоду	-	-	104,7	136,3	138,3	150,8
Частка продукції галузі у промисловості області, %	53,7	53,6	54,4	54,8	54,7	55,3
Частка продукції галузі області у продукції галузі України, %	1,8	1,7	1,4	1,4	1,5	1,5

Прогнозоване збільшення виробництва основних видів продукції харчової промисловості на період з 2005 до 2015 рр. проти 2002 р. очікується в наступних обсягах: м'яса (включаючи субпродукти I категорії) – у 1,4 – 2,8 рази, тваринного масла – 1,5 – 2,2 рази, продукції з незбираного молока – у 1,8 рази, сирів жирних (вкл. бринзу) – у 1,1 – 2,5 рази, цукру-піску – у 1,1 – 1,6 рази, олії – у 5,0 разів, борошна – у 1,2 рази, хліба і хлібобулочних виробів – у 1,3 рази, консервів – у 1,6 – 8,8 разів.

Таблиця 5

Прогноз виробництва основних видів продукції харчової
промисловості Тернопільської області в натуральному виразі по роках

Вид товару	Одиниця виміру	2005		2010		2015	
		I	II	I	II	I	II
1	2	3	4	5	6	7	8
М'ясо (включаючи субпродукти I кат.)	тис.т	22,3	23,4	37,8	38,8	42,0	45,2
Тваринне масло	тис.т	6,4	6,5	7,7	7,9	9,0	9,7
Продукція з незбираного молока	тис.т	19,2	20,5	20,7	22,1	23,0	38,8
Жирні сири (включаючи бринзу)	тис.т	5,1	5,9	6,2	8,4	7,3	11,7
Цукор-пісок	тис.т	115,4	118,8	119,5	137,8	124,1	164,4
Олія	тис.т	0,1	0,2	0,2	0,3	0,4	0,5
Борошно	тис.т	101,6	103,7	102,6	109,0	105,4	121,4
Хліб і хлібобулочні вироби	тис.т	20,5	22,8	27,9	24,2	33,8	26,1
Консерви	муб.	12,7	13,3	34,2	36,4	62,6	70,4

Схема-прогноз розвитку і розміщення продуктивних сил Тернопільської області на період до 2015 року: наук. вид. – К.: Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2005. – 212 с.